

Управление образования администрации Дзун-Хемчикского кожууна Республики Тыва
Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
Чыраа-Бажынская средняя общеобразовательная школа

«Принято»
МО учителей
МБОУ Чыраа-Бажынской СОШ
СОШ
Протокол № 2
Э.О./
от «18» 08 2023г.

Руководитель МО
Чамзан С.С. /Чамзан С.С./

«Согласовано»
Зам.дир.по УВР
 /Ооржак Ч.В./
от «18» 08 2023г.

«Утверждаю»
Директор
МБОУ Чыраа-Бажынской
 /Монгун
от «18» 08 2023г.



РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
по родной (тувинской) литературе

(наименование учебного предмета, курса, дисциплины)

8

(класс)

Составлена на основе программы общеобразовательных учреждений: «Тувинский фольклор и литература. Примерная программа для 5-11 классов для общеобразовательных учреждений».

Составители: Е.Т.Чамзырын, М.А.Кужугет, Л.Х.Ооржак. - Кызыл, 2012

Учебник: С.С.Суруң-оол, С.Б.Байыр-оол «Тыва чогаал, 8 класс». Кызыл, 2005

М.А.Кужугет, Л.Х.Ооржак «Тыва чогаал, 8 класс». Кызыл, 2018

Количество часов в неделю: 2

Количество часов в год: 68

Составил(а): учитель тувинского языка и литературы высшей квалификационной категории Донгак У.Ы.

2023/2024

(учебный год)

Тайылбыр бижик

Кол ниити өөредилгениң 8-ки клазынга төрөөн чогаалды өөрөдир ажылчын программаны ТР-ниң Өөрөдилге яамызының болгаш национал школалар хөгжүдөр институтунуң 2012 чылда үндүргени «Төрөөн чогаалга күрүне стандартының» программасынга база Тыва Республиканың ниити өөрөдилгезиниң күрүне стандартының национал-девискээр кезээниң программасынга (2006) РФ-тиң ӨФКС-түң негелделеринге дүүштүр тургускан.

Өөрөдилге программаның **68 шакка** тургускан: ооң иштинде чечен чогаалдарны номчуур болгаш сайгарарынга – 55 шак; класстан дашкаар номчулгага – 4 шак, бижимел чугаа сайзырадырынга – 4 шак; чогаал теориязынга – 5 шак.

Чечен чогаал кижиниң сагыш-сеткилиниң хөй янзы талаларын эскерип шинчилээринге, амыдыралды үнелээринге, долгандыр турар бойдуска хумагалыг болурунга өөрөдир. Ынчангаш литература, уран чүүлдүң өске-даа хевирлери дег, уругларның мөзү-бүдүжүн хевирлээринге болгаш эстетиктиг көрүжүн быжыглаарынга салдарлыг.

Тыва аас чогаалы болгаш литература – Тыва Республиканың школаларында кол эртемнерниң бирээзи. Ук эртемни **өөредириниң кол сорулгазы** – аас чогаалы тыва чоннуң ада-огбелериниң чүс-чүс чылдарда чогаадып, сайзырадып келген сөстүң уран чүүлү деп билиндирбишаан, чогаалды амыдырал-биле холбап, ханы сайгарып билир; бүгү талалыг сайзыраңгай, бедик культуралыг, тыва болгаш хөй националдыг Россия чоннарының культуразын, ооң байлаан, найыралын үнелеп билир; чараш мөзү-бүдүштүг, бодунуң үзел-бодалын, хамааты туружун камгалап шыдаар хамааты кижини хевирлээри.

Литература – уран сөстүң байлаа деп билиндирбишаан, литература теориязында уран-чечен аргаларны кол ниити өөрөдилгеге школаның 5-7 класстарынга ханы өөрөнгөн турар.

Өөрөдилгениң **бот-тускайлаң түннелдери**: өөреникчиниң бодунуң үзел-бодалын бот-тодарадып, бот-сайзырадып, бот-углап билиринче, өөренириниң чугулазын, чаа билиглер шиңгээдип алырын медреселдир-биле угаап билиринче, хөй чоннарның аразынга хууда болгаш хамааты туружун быжыглап, амыдыралчы планнарын тургузуп, ону боттандыраарында угланган болур.

Предметтиг түннелдер: кижиниң ажыл-херээниң дараазында байдалдарында – эртемниң спецификазын медресеп билип алырынче, чаа билиглерни чедип алырының янзы-бүрү аргаларын ажыглап шиңгээдиринче, теориялыг билиглерни амыдырал-биле холбап өөрениринче, эстетиктиг көрүштү хевирлээринче угланган болур.

Метапредметтиг түннелдер: өөреникчилерге чогаал эртемни өске эртемнерниң теория-практиктиг билиглери-биле чергелештир өөрөдиринче, өөренириниң бот-тускайлаң, коммуникативтиг (харылзаа тудуп, чугаалажып билириниң), регулятивтиг (бот-угланыышкынныг), чаа билиг алырының аргаларын шиңгээттиреринче угланган болур.

Материал-техниктиг болгаш информация-техниктиг хандырылгазы

Уругларның шиңгээдикчи болгаш чогаадыкчы чоруун сайзырадырын шиитпирлээри-биле янзы-бүрү дидактиктиг, информациялыг материалдарны (энциклопедиялар, словарьлар, Интернет-ресурстар, электроннуг өөрөдилге ному), библиотека фондузун, үн-экранныг херекселдер (аудиобижилгелер), өөрөдиглиг экскурсиялар дээш өске-даа материалдарны ажыглаарын сүмелээр.

Темалыг планнаашкын

№	Темалар болгаш эгелери	Үлөттүнгөн шактар
1	Кирилде	1
2	Тандым турда, таңдаш-ла мен	16
3	Тараам турда, тодуг-ла мен	8
4	Кижичурттуг, куш уялыг	15
5	Авай, авай, авайымны	13
6	Кижичолуру чажындан	14
9	Түннел	1
	Ниити	68

Төрөөн чогаал эртемни өөренириниң ӨФКС негелделеринге дүүштүр түннелдери:

Бот-тускайлаң түннелдери: өөреникчибодунуң үзел-бодалын, туружун бот-тодарадып, бот-сайзырадып, идепкейжидип, сорулгазынга дүүштүр медреселдиг бот-углап билири; өөренириниң чугулазын, чаа билиглер шингээдип алырының, кандыг үрө-түннелдиг болурун медреселдии-биле угаап билири; аймак чоннар аразынга хуузунда хамааты туружун илередип, хоойлу-дүрүм өзугаар бадыткап; амыдыралчы планнарын тургузуп, ону боттандырынче угландырып билири, ниитилелдин чаңгыс аай россияжи үзел-бодалдыг хөгжүлдезин медресеп, хүлээп көөрү; ниитилелдин амыдыралынга бот-тускайлаң харысалгалыг болуру.

Предметтиг түннелдери: чогаал эртемни өөренириниң онзагайын, чугулазын медреселдиг билип алырынче; чаа билиглерни чедип алырының янзы-бүрү аргаларын өөрениринче; теориялыг билиглерни шингээдип, херек кырында ажыглап, эртем езузу-биле угаап боданырын хевирлээринче; эстетиктиг көрүштүг болурунче; келир үеде бот-хуузунуң ажил-херекчи байдалдарынче угландырып эртемни ханы өөренири.

Метапредметтиг түннелдер: Метапредметтиг түннелдерниң кол үндезини уругларның медреселер-биле ажылдап билириниң азы ниити чүүлден чугула бодалды *ылгап, сайгарып, хүлээп* ап көөрүнүң эге базымнарын кылыры болбушаан, эртемнер аразының харылзаалыын илередири; өөреникчилерге чогаал эртемни өске эртемнерниң теория-практиктиг билиглери-биле холбап өөредери, өөренириниң бот-тускайлаң, коммуникативтиг (харылзаа тудуп, чугаалажып билириниң), регулятивтиг (бот-угланыышкынныг), чаа билиг алырының аргаларын шингээттирери.

8-ки класстың номунда чогаал сайгарылгазынга айтырыгларны болгаш онаалгаларны дараазында тускай бөлүктерге хуваап кылган: “Номчаан чогаалывысты сайгараалы”, “Бодун бодалың илерет”, “Немелде медреселерни дилээли”, “Шинчилел ажылын чорудаалы”, “Чогаадыкчы номчулга”, “Литература болгаш уран чүүлдүң өске хевирлери”, “Чугаавысты сайзырадыылы”, “Бот-тускайлаң онаалга”, “Демнежип ажылдаалы”, «Интернет». Ук онаалгалар уругларның дилеп-тывар арга-шинээн бедидер, демнежип, сүмележип ажылдаарынга чаңчыктырар, чогаадыкчы чоруун сайзырадыр, бот-тускайлаң туружун хевирлээр.

8 класстың өөреникчилериниң кол-кол мергежилдери болгаш чаңчыгар чүүлдери

8-ки класска тыва чогаалга кичээнгейни дараазында чүүлдерге углаары чугула: чогаал маадыры – омур-хевир, литератураның темазы, чогаалда көдүргөн проблема.

8-ки классты доозуп туруп өөреникчилерниң билир ужурлуг чүүлдери:

- чогаалдың бижиттинген үези-биле харылзаазын тодарадып билир;

- чечен чогаалдың темазын, идеясын, сюжедин, композициясын тодарадып шыдаар;
- чогаалда көдүргөн проблеманы тодарадып билир;
- документалдыг чогаалдарның онзагай талаларын ылгап билир;
- чогаалдарның бүгү аймактарын болгаш хевирлерин аянный номчуур;
- чогаалдың аймактарының жанр хевирлериниң ылгавырлыг талаларын илередип билир;
- дылдың уран чурумалдыг аргаларын тодарадып, оларның чогаалга ужурдузазын тайылбырлап билир;
- номчаан номунга, көргөн кинозунга, шиизинге аас-биле азы бижимел-биле үнелел берип шыдаар;
- чогаалдың уран-чечен онзагайын барымдаалап долу сайгарылгазын кылып билир;
- литературлуг терминер словарьларын, энциклопедияларны ажыглап билир;
- чогаалдарга хамаарыштыр литература-сайгарылгалыг ажылдарны билир, оларны аас-биле харыыларга азы бижимел ажылдарга ажыглап билир;
- өөрөнгөн чогаалын бот-тускайлаң үнелээрде, литература төөгүзүнүн барымдааларын база литература теориясын ажыглап билир;
- өөрөнгөн чогаалдарынга даянып, чараш мөзү-бүдүштүг, бедик культуралыг болур.

Шээжилээр чогаалдар:

Шүлүк чогаалындан: С.А.Сарыг-оол «Улуг-Хемим» (үзүндү), «Херээжен», «Авамнын ынак оглу»;

Ю.Ш.Кюнзегеш «Чөөн чүктүн кижизи мен»;
 М.Б.Кенин-Лопсан «Хүттүн ужары» (үзүндү);
 А. Үержаа «Ажыл»;
 А.А.Даржай «Авамга чечээм».

Проза чогаалындан: С.С.Сүрүң-оол «Озалааш хем» (үзүндү);
 К-Э.К.Кудажы «Тараа» (үзүндү);

Ч.Ч.Куулар «Шораан» (үзүндү).

Шии чогаалындан: С.А.Сарыг-оол «Чечен биле Белекмаа» (үзүндү).

Класстан дашкаар номчулгага хереглээр чогаалдар:

Б.Хөвөңмей. “ Улуглар болгаш уруглар”

З.Намзырайның чогаадыкчы ажыл-ижи. «Дуруяалыг шөл» - төрөөн черинге кижиниң ынакшылын бижээн шүлүк.

К.Д.Чамыяңның намдары, чогаадыкчы ажыл-ижи. “Мөңгүн оттук” – чурт-шинчилел ажылының дугайында чогаал.

М.Ховалыгның “Делегейниң шыпшыында тывалар” деп ному-биле таныжылга.

1. **Өөредилге ному.** С.Сүрүң-оол, С.Б.Байыр-оол «Тыва чогаал, 8 класс». Кызыл, 2005
М.А.Күжүгет, Л.Х.Ооржак «Тыва чогаал. 8 класс». Кызыл, 2018
2. **Класстан дашкаар номчулга ному** – К.Х.Оргу, В.С.Кызыл-оол «Төрээн чогаал» - Кызыл, 2004
3. **Программа** – Е.Т.Чамзырын, М.А.Күжүгет, Л.Х.Ооржак «Тыва аас чогаалы болгаш литература» (ниити өөредилге черлериниң 5-11 класстарынга чижек программа) - Кызыл, 2012

Немелде литература:

- А.К.Калзан. Өзүлдениң демдектери. Кызыл: ТывН/Ч, 1991
- З. Б. Самдан. Тыва чогаалдың кокпалары-биле. Кызыл:Рестипография, 2005
- М.Ч.Ооржак. С. Т-С. Ооржак. Класстан дашкаар номчулга ному. 7-8 кл. Кызыл: ТывН/Ч, 1986
- Н.Ш.Куулар, М.А.Кужугет. Амгы тыва шүлүк чогаалының сайзыралы. Кызыл: ТКИ, 2011
- С. С. Комбу. Тувинская литература. – Новосибирск: Наука, 2012
- Тыва Республиканың чогаалчылары. (М.Б.Ховалыг тургускан. Кызыл, 2000)
- Тываның чогаалчылары – Писатели Тувы. (М.Б.Ховалыг тургускан. Кызыл, 2001)
- Тыва кожамыктар. (Ю.Ш.Кюнзегеш тургускан). Кызыл: Рестипография, 2005
- Тыва улустуң аас чогаалы. Кызыл: ТывН/Ч, 1976
- У.А.Донгак. Тувинское стихосложение. Кызыл: ТКИ, 2006
- Х.С.Алдын-оол. Аянның номчулга. Башкыларга дузадал ажыл. Кызыл: ТывН/Ч, 1983
- тыва тоолдарга үндезилээн мультфильмнер бижиткен дискилер;
- тыва чогаалчыларның шүлүктөрүн аянның номчаан аудиобижидилгелер;
- чогаалчыларның чогаалдарына чураан иллюстрациялар, чуруктар;
- уругларның билиин хынаарына белеткээн тест ажылдар, карточкалар.